

Stol på MUST

Trude Eriksen og Michael Heng

INNLEDNING

Stol på MUST er et prosjekt som ble iverksatt for å få en oversikt over stolsamlingen til Museum Stavanger. Det antas at samlingen består av om lag 1000 stoler som representerer tiden fra 1600 – 1960. Målet med vurderingen er å undersøke hvilke stilarter samlingen representerer, stolenes tilstand og hvilke stoler som utgjør en relevant samling for MUST.

Prosjektet utføres i utstillingslokalet på Stavanger museum slik at publikum får muligheten til å se stolsamlingen samtidig som den vurderes og registreres i museets database. Stolene får tilstandsvurdering, datering og beskrivelse av museets møbelsnekker Michael Heng. Publikum kan også komme med sine private stoler for vurdering og rådgivning i forhold til restaurering. Det blir gitt omvisninger til besøkende som ønsker dette.

Stol på MUST er et pågående prosjekt som startet opp i 2017. Artikkelen er basert på kvalitative vurderinger av samlingene som er gjennomført med metoden «Vurdering av samlinger» som er utviklet av Haugalandmuseene i samarbeid med Kulturrådet. Metoden ble utviklet for å gjennomføre revisjon og vurdering av enkeltobjekter, delsamlinger og hele samlinger. En slik kvalitativ vurdering kan løfte frem museenes mest relevante gjenstander og gi nye muligheter innenfor bevaring, forskning og formidling.¹ Vi har så langt i prosjektet registrert stoler som ble laget i tidsrommet 1600- 1800 og artikkelen avgrenser seg tidsmessig til denne perioden. Stilhistorisk omfatter

Motstående side:
Barokk stolene flyttes fra magasinet til utstillingen på Stavanger museum.
Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

dette renessanse, barokk- og rokokkostoler som er de tre stilartene vi nå har vurdert og skrevet rapporter for.

Ved å studere samlingene gjennom denne metoden vil vi også vurdere om noen av gjenstandene skal avhendes. Med avhending mener vi at gjenstanden skifter eier eller brukes i ny sammenheng innad i museets virksomhet. De kan for eksempel brukes som rekvisitter i formidling eller som maler på møbelsnekkerens verksted. Et eierskifte kan også innebære at gjenstanden blir solgt og inntektene vil da brukes til samlingsforvaltning i tråd med ICOMs etiske retningslinjer.² Et siste mulig utfall for stolene som ikke bevares i samlingen eller avhendes, er kassasjon.

Kort om møbelsnekkertradisjonen i Stavanger

I Stavanger Borgerbog er det oppført 29 snekkere i Stavanger i perioden 1667-1798.³ Stavanger Borgerbok er en oversikt over personer som tok borgerskap i Stavanger fra 1436 til 1850 og boken er basert på Axel Kiellands arbeid med dette kildematerialet. En måtte søke byens styresmakter om borgerskap for å kunne drive handel og håndverk, og den som fikk borgerskap i form av et borgerbrev, fikk også mulighet for å ha verv i det lokale selvstyret. Håndverk og handel ble regulert av styresmaktene i byene, men også av håndverkslaugenes opptaksregulering.⁴

Etter reformasjonen (1536/1537) var det et stort behov for snekkere som kunne utføre kirkekunst og interiør tilpasset behovene til den nye protestantiske kirkeordningen. I denne perioden ble det et tydelig skille mellom byggfag og snekkerarbeid. Tendensen i Europa var en spesialisering innenfor snekkerarbeidet mot møbler og innredning. Stolmakeryrket ble da en spesialisering innen snekkerfaget.⁵

Tradisjonen med vandrende håndverkere brakte også med seg nye møbelskikker fra kontinentet til Norge.⁶ Både stolmakere, snekkere og billedhuggere hevdet sin rett til å produsere stoler. Var stolen av hel mahogni, var det stolmakerens område.⁷ Man vet ikke hvorvidt dette skillet ble overholdt i praksis. Bergen var fra siste halvdel av 1600-tallet Norges viktigste

håndverksby og hadde tette kontakter til det europeiske laugsvesenet. Det norske laugsvesenet stod sterkt, og bare et bestemt antall håndverkere skulle til enhver tid drive sin virksomhet. Dermed kunne laugene bestemme og kontrollere produksjonsmengde og priser.

Tre stilarter – tre vurderinger

Renessansestoler

De eldste stolene vi har i samlingen dateres til omkring år 1600 og plasseres stilhistorisk til renessansen. Fra tiden før denne epoken er det få bevarte stoler i Norge. Frem til renessansen var det vanlig å sitte på veggfaste, grovt tilvirkede benker, mens stoler sannsynligvis har vært brukt som høysete for viktige personer.

Ordet renessanse betyr gjenfødelse og sikter til gjenfødselen av antikke former og klassiske forbilder. Renaissance kjennetegnes av balanse og ro og stolene preges av logiske og veloverveide proporsjoner.⁸ Museets renessansestoler har et stivt, litt firkantet preg. Stolene har lave, firkantete rygger, relativt høye seter og ofte doble sett med sprosler mellom beina. Mange av stolenes deler er dreide. Noen av stolene har løvehoder øverst på ryggen. Denne stoltypen er tydelig påvirket av samtidige hollandske stoler og har samme motiv som hollandske møbeltegnere, spesielt fra Vredeman de Vries.⁹ En av museets stoler er laget av treslaget palisander, noe som også tyder på at den er importert fra Holland. Kjøpmenn herfra drev handel i Øst-Asia, hvor palisander vokser naturlig. Basert på teknikk og utforming kan vi dermed anta at flere av stolene er importert fra Holland.

Samlingen med renessansestoler består av syv eksemplarer og museumsprotokollene forteller oss at tre av stolene har vært brukt i Stavanger. Disse gjenstandene ble kjøpt inn til museet av møbelsnekkerne Christian Krogh i Stavanger, 1917 og Wathne i Tananger, 1919. Ettersom museet i hovedsak har samlet inn gjenstander fra Stavanger og fra Rogalandsbygdene, antas det også at de resterende stolene har vært i bruk i Stavanger og Rogaland for øvrig.

Renessansestol av palisander. Sannsynligvis produsert i Holland. Dateres ca. 1600.
Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Akterstav med løvehode. Renaissancestol. Datert ca. 1600.
Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Renessansestolene kan gi oss innblikk i ulike sider av 1600-tallets Stavanger, som da var et kraftsenter for norsk billed- og treskjærerkunst. Maleren Peter Reimers, som kom fra Tyskland, utviklet en ny retning innenfor kirkekunst som senere ble kalt *stavangerrenessansen*. Denne stilen kjennetegnes av klassisk arkitektonisk oppbygging og renessanseornamentikk i grunne relieff og enkel treskjæring. Fra denne perioden kjenner vi også til Lauritz snekker, Thomas snekker og Gottfried Hendzschel som lagde interiør og kirkekunst i flere av kirkene i Rogaland. Reimers og Hendzschel brakte med seg håndverkstradisjoner fra Schleswig-Holstein. Det finnes kildemateriale på at Thomas snekker også lagde stoler.¹⁰ Stolene er tydelig påvirket av internasjonale trender og mote, og viser dermed til byens kontakt med Europa. Svært mange håndverkere med borgerbrev hadde utenlandsk bakgrunn. Historikeren Ståle Dyrvik hevder at 47 % av alle som tok borgerbrev i Bergen på 1600-tallet kom fra andre land. I hovedsak Tyskland, men også andre land som Schleswig og England.¹¹

Samlingen dokumenter borgerskapets interiører på 1600-tallet, møbel-snekkeryrket, håndverks- og stilhistorie. Stolene er bygget etter en mal med klare føringer for utforming og er ensartete i formen. De er likevel vakkert utformet og kan sies å ha en estetisk verdi. Samlingen er et godt eksempel på renessansestoler fra første del av 1600-tallet. Det finnes få eller ingen renessansestoler ved andre museer i Rogaland. Samlingens tilstand er god og de reparasjonene som har blitt foretatt på enkelte stoler er godt utført. Noen av stolene er i original stand. Basert på dette blir samlingen av renessansestoler vurdert som en samling av stor betydning for Kulturhistorisk avdeling.

Barokkstoler

Det er vanskelig å fastsette tidsskillet mellom renessanse og barokk. Overgangen skjedde ved at nye elementer gradvis kom til og bevegelse og dramatik overtok etter renessansens rolige uttrykksform.¹² Den håndverksmessige utviklingen preges av at treskjærerens rolle ble større og tre-dreierens rolle mindre enn i renessansen. Mot slutten av 1600-tallet var barokken fullt utviklet til det som kalles høybarokk. Den lave firkantede ryggen fra renessansestolen ble erstattet av en høy rygg som var overlesset med frodige akantusranker. De dreide frambeina ble erstattet av utskårne bukkebein med kraftige spiralformede utskjæringer, også kalt volutter. Denne prangende luksusen ble ofte understreket ved at stolene ble trukket med

skinnende gyllenlær som var dekorert med gull og sterke farger. Barokk-stolene representerer kategoriene tidlig barokk, høybarokk og sen barokk, som også kalles regence.

Stol fra gruppe 3. Toppstykke og bindingspross har sterke likhetstrekk med stolene i gruppe 2. Stolen dateres ca. 1680.

Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Til venstre: Stol fra gruppe 1.
Til høyre: Stol fra gruppe 2. Ryggbrett med akantusranker og dreide akterstaver. Stolene dateres ca. 1680.

Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Stol fra gruppe 4. Akterstavene er svært like stolene fra gruppe 3. Bindingsprossen er nå erstattet med utskåret sarg. Dateres ca 1700.

Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Samlingen består av 74 stoler og dateres fra midten av 1600-tallet og frem til midten av 1700-tallet. Det er ingen opplysninger om produksjon knyttet til noen av stolene og vi har som nevnt få kilder til stolmakere i Stavanger fra denne perioden. Vi vet at billedhugger Anders Smith kom til Stavanger i 1658 og startet et verksted på Sola. I Stavanger Borgerbog står Torgier Ifursen oppført som stolmaker i 1717 med en «liten borgerlig handel og bruk».¹³ Anders Smith, Torgeir Ifursen og andre lokale snekkere kan ha produsert stoler som er i MUST sin samling. Det store omfanget av barokkstoler som er samlet inn på Stavanger museum tyder på at det har vært en lokal produksjon og en hyppig bruk av stoltypen blant overklassen i Stavanger og i Rogaland for øvrig.

Noen av stolene fra omkring 1700 kan grupperes på bakgrunn av håndverksmessige likhetstrekk og detaljer, noe som tyder på at de ulike grupperingene kommer fra samme verksted. Kunsthistoriker Harry Fett omtaler tre av disse stoltypene i sin bok «Bænk og stol i Norge».¹⁴ Vi kan trekke frem fire grupper stoler fra Stavanger museums samling som har så mange likhetstrekk at vi antar at de alle er produsert på samme sted. Gruppe 1 blir av Harry Fetts beskrevet som Bergenstype.¹⁵ Gruppe 2 omtales ikke i Fetts bok, men stolryggens innramming er så like innrammingene på stolene i gruppe 1 at vi antar at disse også er produsert i Bergen. Gruppe 3 beskrives av Fett som en «meget kjent type» og knyttes derfor typologisk til stolene kalt Bergensstype.¹⁶ Gruppe 4 omtales også som Bergenstype av Fett.

På bakgrunn av dette antar vi at de er produsert på verkstedet som Fett viser til i Bergen :

«En type stole fra lidt før 1700 synes næsten at kunne bestemmes til Bergen, og det kan for den sags skyld godt være Rasmus Pedersen, der tog borgerskab 1696, og det er næsten som typerne her faar et lidt ensartet præg»¹⁷.

Museets barokkstoler ble samlet inn i perioden 1913 – 1995. Samlingen forteller om stilhistorisk utvikling og internasjonal påvirkning av interiørmoten i vår region. Det store antallet kostbare stoler som er bevart kan ses som statussymboler som forteller om rikdom. Stolene viser høy kvalitet innenfor håndverk, teknikk og utførelse. Stolene oppleves som vakre, tiltalende og velproporsjonerte. Samlingen er gode eksempler på barokkens stil.

Rokk Kostoler

Samlingen består av 82 rokkestoler som dateres til tidsrommet ca. 1750 til 1800. Inntaksprotokollene viser at samlingen ble påbegynt i 1913 og at den siste rokkestolen ble tatt inn i 2011. Stolene har i hovedsak kommet inn i samlingen gjennom aktiv innsamling via kjøp fra private eiere, antikvitets-handlere og møbelsnekkere. Stolene som kom inn mot slutten av innsamlingsperioden har blitt en del av samlingen gjennom passiv innsamling. Det vil si at publikum uoppfordret har gitt stolene i gave til MUST.

Snekkerarbeid av høy kvalitet. Rokkestol ca. 1760
Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Til høyre: Enkelt utført rokkestol. Dateres til siste halvdel av 1700-tallet.
Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

Basert på en vurdering av stil og materialbruk antar vi at de fleste av stolene er produsert i Norge. Det er stor variasjon på den håndverksmessige kvaliteten og kunstneriske utførelsen i samlingen. Dette tyder på at stolene er laget av både faglærte stolmakere og av ufaglærte personer. I Borgerboken står det oppført 12 snekkere i Stavanger i årene 1750 til 1798.

Noen få stoler ser ut til å være importert. Stolene i mahogni bærer preg av denne tidens engelske møbelmote, og antas å være importert fra England på midten av 1700-tallet. En av stolene ser stilistisk ut som en fransk rokokkostol og antas derfor å være importert fra Frankrike. En annen stol i valnøtt

har sterke likhetstrekk med hollandske stoler, og antas å være importert fra Holland. Vi har ingen informasjon om stolmakerne som står bak denne samlingen. I Stavanger Borgerbog kan vi imidlertid lese at snekkeren Johan Conrad Willard var i Amsterdam i 1766, noe som viser forbindelsene mellom de to byene og bekrefter den stilmessige påvirkningen snekkerne har hatt fra Holland.¹⁸

I tillegg til import fra utlandet antas det at en samling stoler av høy kvalitet kan være kjøpt av stolmakere i Bergen. Disse stolene kalles gjerne «Holbergstol» eller «bergensk type». Ettersom vi også har barokkstoler i samlingen som antas å være fra Bergen, kan vi peke mot en kontinuitet i handel med stoler herfra.

Kombinasjonen av ufaglært og profesjonelt arbeid i samlingen viser at det har vært et marked for produksjon og salg av rokokkostoler i Stavanger. For dem som ikke kunne kjøpe importerte stoler ble det laget stoler inspirert av disse forbildene. Det er få stoler som har høy kvalitet. Flertallet av stolene er preget av amatørmessig arbeid som er klossete utført. Fire av stolene var i så dårlig stand at de tas ut av samlingen. Fragmenter av disse stolene skal tas i bruk som maler på museets snekkerverksted.

Verdien av vurdering av samlingen

Det er fortsatt et stykke igjen før vi får fullført den totale stolsamlingen. Erfaringene vi har gjort oss så langt er at Stol på MUST er et nyttig prosjekt innenfor samlingsforvaltning. Gjennomgangen av renessanse-, barokk- og rokokkostoler har gitt oss en god oversikt over hvilke typer stoler vi har i samlingen. Vurderingen har vist hvilke stoler som gjør samlingen relevant i forhold til å kunne fortelle Stavanger bys historie, hvilke stilhistoriske perioder som er representert og ikke minst hvilke håndverkstradisjoner som er ivaretatt. Til sammen ble det avhendet 13 stoler. Vi vil i første omgang tilby noen av disse til andre museer, eventuelt ta dem i bruk i formidlings-sammenheng i Museum Stavanger eller i siste runde selge dem på auksjon. Noen av stolene som var i dårlig stand har fortsatt fragmenter som er verdifulle på møbelsnekkerens verksted.

Det kan være vanskelig å se verdien i hver enkelt stol. Med 1000 stoler i samlingen kan man lett trekkes mot å bevare stolene som har et vakkert utseende

Motstående side:

Toppstykke med musling, akantusblader og blomster.

Sarg med musling og akantusblader.

Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

og som vi har opplysninger om i museets protokoller. En viktig erfaring som vi gjorde oss da vi studerte et par dårlig restaurerte barokkstoler, var viktigheten av å samle alle stolene fra samme periode i ett og samme lokale. Stolene er til vanlig spredd på magasinet og i ulike utstillinger, men ved å samle alle fikk vi muligheten til å studere dem og samtidig se stolene i nytt lys.

Et illustrerende eksempel på verdien av en slik helhetlig vurdering er to stoler som vi i utgangspunktet ønsket å avhende. Dette var to eksemplarer som ikke var tidligere registrert, det vil si at vi ikke hadde noen opplysninger om produksjon, eierforhold eller bruk. De var malt sorte og staffert med bronsemaling. Bronsemalingen hadde store og skjemmende renninger. Setet var trukket med lerret og både setet og treverk var smurt inn med noe vi antar er gulvlakk. Lakkeringen var svært dårlig utført med store renninger. Den manglende informasjonen og den dårlige tilstanden som stolene er i, gjorde at vi anså stolene som gjenstander med svært begrenset verdi for museet. Vi kan ikke stille dem ut som eksempler på barokkstoler fordi restaureringen totalt har endret stolene bort fra slik en barokkstol så ut på begynnelsen av 1700 - tallet. Selv om stolene ellers er hele, vil det kreve betydelige ressurser å tilbakeføre dem til opprinnelig stand. Vi har tilsvarende stoler i samlingen som er i god stand og som kan brukes i utstillingsammenheng. En av disse godt bevarte barokkstolene hentet vi fra Ledaal. Dette er Jacob Kielland (1788 - 1863) sin kirkestol i Stavanger domkirke. På denne tiden brukte borgerskapet egne stoler i kirken. Denne stolen har innskåret bokstavene I K på baksiden av toppstykket, det vil si er initialene til Jakob Kielland.¹⁹ Likhetsstrekk mellom denne stolen og de dårlig restaurerte eksemplarene førte til at vi foretok en ny undersøkelse av dem. Da oppdaget vi at det også her var initialer som var skåret inn i stolens toppstykke. Sannsynligvis har dermed også disse eksemplarene tilhørt Jakob Kielland. De dårlig restaurerte stolene fikk dermed tillagt ny verdi i lys av den nye informasjonen. Nå knyttes de både til Kiellandfamilien, Ledaal og Stavanger domkirke, tre faktorer som kan fortelle om byens økonomiske og politiske historie. Vi valgte derfor å beholde stolene i samlingen.

Eksempelet over viser hvor nyttig det har vært med en opprydning i stolsamlingen samt en kategorisering av denne. Stolene som er plassert i de ulike utstillingene, som i dette tilfelle på Ledaal, kan skape ny kontekst for stoler som ble hentet ut fra magasinet selv om disse ikke var protokollført. Vi ser at pro-

Motstående side:
Møbelsnekker Michael Heng på magasinet.
Fotograf: Mathies Ekelund Erlandsen.

sjektet «Stol på MUST» i tillegg til å gi oss en solid oversikt over hva vi har, og hva vi bør samle inn for å dekke hull i samlingen, også danner et godt grunnlag for videre forskning på stolmakeryrket og håndverkmiljøet i Stavanger.

Prosjektet Stol på MUST er fortsatt under arbeid. Nå er det 1800-tallets stoler som står for tur. Det planlegges en lengre artikkel om prosjektet etter en vurdering av hele stolsamlingen er gjennomført.

Litteratur:

- Dyrvik, Ståle. *Norsk historie 1536 – 1814*. Oslo: Det norske samlaget, 2011.
- Fett, Harry. *Bænk og stol i Norge*. Kristiania: Norsk folkemuseum, 1907.
- Gjerdi, Trond. «Blant håndverkere og laugsbrødre» i *Norges kulturhistorie: Fra forfall til ny vekst*. Oslo: Aschehoug & CO. (W. Nygaard), 1980.
- Kielland, Axel. *Stavanger Borgerbog 1436 – 1850*. Stavanger: Dreyers Grafiske anstalt, 1935.
- Kielland, Thor B. *Møbelkunstens historie*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 1932.
- Kloster, Robert. *Stavangerrenessansen*. Stavanger: Dreyers grafiske anstalt, 1936.
- Vie, Grethe Paulsen. Vurdering av samlinger. Veiledning av kunst- og kulturhistoriske samlinger; <https://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/vurdering-av-samlinger>
<http://norskicom.no/det-etiske-regleverk/>
Språkrådet.no; <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraknytt-2010/Spraknytt-22010/Je-eller-jodd-ve-og-vav/>. Lastet ned 10. juli 2019.

Noter

- [[1]] Vie Paulsen, G. 2016.
- [[2]] <http://norskicom.no/det-etiske-regleverk/>
- [[3]] Kielland 1935: s. 55f.
- [4] Dyrvik 2011: s. 153
- [5] Gjerdi 1980: s. 26
- [6] Ibid: s. 24
- [7] Ibid: s. 38
- [8] Kielland 1932: s. 59
- [9] Fett 1907: s. 35
- [[10]] Kloster: 1936 s. 72
- [[11]] Dyrvik: 2011 s. 154
- [[12]] Kielland: 1932 s. 108
- [[13]] Kielland: 1935 s. 114
- [[14]] Fett: 1907 s. 52f.
- [15] Ibid.
- [16]] Ibid.
- [17] Ibid., 102
- [18] Kielland: 1935 s. 151
- [19] I følge Språkrådet kom ikke et konsekvent skille mellom J som konsonant og I som vokal før på 1900-tallet. På 1700- og 1800- tallet kunne de fortsatt brukes noe om hverandre.: Språkrådet.no Lastet ned 10. juli 2019.

SUMMARY

Chairs at MUST is a project that was initiated to access the chair collection at Museum Stavanger. It is assumed that the collection consists of ca. 1000 chairs representing the period from 1600 - 1960. The aim of this project is to investigate which historic furniture styles the collection represents, evaluate the condition of the chairs and help to determine which chairs will constitute a relevant collection for MUST.

The project is carried out in the exhibition room at the Stavanger museum, giving the public the opportunity to view the chair collection while it is being evaluated and registered in the museum's database. The chairs are given a status assessment, they are dated and described by the museum's carpenter. The public can also bring their private chairs for assessment and advice on restoration. Guided tours are provided to visitors who wish to do so.

We see that the project Chairs at MUST, in addition to giving us a solid overview of the museum collection and tools on how to develop the collection, also forms a good basis for further research on the history of chairmaking profession and the craftsmen working in Stavanger. This work is still in progress. The next collection which will be evaluated is the 19th century chairs. After the evaluation of the entire chair collection of MUST, the project will be documented thoroughly in an academic article.